

Soós András

Típus és variáns

Tanult egyházzeneszereknek a fenti cím első sorban két, egymással több területen érintkező megszólaló zenei világ elemzési módszereit idézi. Nem véletlen, hogy a szakemberek éppen a *gregorián* és a *népzene* különböző összehasonlító eljárásai révén értek el komoly eredményeket. Ahhoz ugyanis, hogy zenei anyagokban a különbségeket és azonosságokat —értékelhető eredményeket remélve— osztályozni lehessen, legalább két feltétel mindenképpen szükséges. Egyrészt statisztikailag megfelelő mennyiségű összemérhető zenei anyagot kell feldolgozni, másrészt a vizsgált anyagnak zenei eszközökben bizonyos mértékű korlátozottságot kell mutatnia. Minél kevesebb a felhasznált zenei összetevő, annál könnyebb az egymásra vetíthető hangtérképekben a típusalkotáshoz nélkülözhetetlen jelentős azonosságokat találni. Az említett területeken hatalmas adatmennyiség áll rendelkezésre, s a korlátozottság több zenei jellemzőben is megmutatkozik:

Soós András egyházzenesz, zeneszerző (Budapest), a LFZE egyházzene tanszékének docense.

- 1) Viszonylag kevés a felhasznált hangmagasság, ráadásul a tónus-, ill. hangkészlethasználat és a kialakult műfajok révén az egymáshoz hasonló tételek szinte önmaguktól csoportokba rendeződnek.
- 2) Korlátozott a teljes hangtér kihasználtsága, mivel a hangterjedelem az megszólaló énekelt előadásmód adottságaihoz igazodik.
- 3) Bár ritmikai eltérésekről lehetetlen a menzurális gondolkodásmód és lejegyzés korszaka előtt pontos adatokkal szolgálni, a hangok és hangcsoportok időbeli elosztásának változatosságára itt sokkal kevesebb a lehetőség, mint a többféle arányléptéket alkalmazó későbbi zenei alkotások esetén.
- 4) Lejegyzett dinamikai és hangszerelési különbségekkel nem kell számolni.

Későbbi korokban is bőségesen találhatunk hasonló, zárt rendszernek nevezhető műcsoportokat — ilyenek többek közt a barokk és klasszikus táncművek. Ezekben a *típus* összetartó ereje már olyan nagy, hogy az elemek szabad és véletlenszerű változtatása sem tudja azt szétfeszíteni, ahogy ezt a Mozart által megalkotott menüett-katalógus, a *Musikalisches Würfelspiel* példája mutatja.

A XVI. század közepére a latin szövegű, templomi használatra szánt többszólamú kompozíciók *zenei nyelvezete* meglehetősen egységessé kovácsolódott. Innentől kezdve egészen a XVII. század elejéig a szerzők leleménye többnyire nem a kompozíciós eszközök kitalálásában, hanem használatuknak egyéni változatosságában mutatkozik meg. Vizsgálható művek bőségesen állnak rendelkezésre, egy-két neves szerző (Palestrina, Lassus) életműve százával tartalmaz

hosszabb lélegzetű, egymáshoz igen hasonló arculatú alkotásokat. Bár a hangterjedelem a többszólamúságban értelemszerűen megnő, a hangnemi zártság miatt az eltérő hangmagasságok még alig lépnek túl a törzshangokon, ráadásul a kivételnek számító esetek szinte mindig ugyanabban a —leginkább zárlati vagy modulációs— szerepben fordulnak elő. Hasonló korlátozottságot mutatnak a ritmikai elemek: modern átírásban az egész-, fél-, negyed- s nyolcadértékek kombinációin túl ritkán merészkednek a szerzők. (Ha tizenhatodokkal találkozunk, az vagy díszítés, vagy az átírás egy fokozattal lejjebb történő alkalmazásának következménye.) A metrumrend és a mozgásformák is szűk keretek között maradnak: egyszerű páros és páratlan osztások szabályozzák a mozgást.

Pusztán matematikai alapon feltételezhető, hogy az így kialakítható motívikus formulák és a több ezer leírt tételben a szerzők által hangokkal kitöltött helyek száma között nagyságrendi eltérés van (ez utóbbi javára), s az ellentmondás csak azonos vagy variált elemek bőséges jelenlétével oldható fel. Ilyenek gyűjtésére különösen alkalmasnak tűnnek a zeneszerzők által már a XV. század eleje óta előszeretettel használt duettek. A kezdetben csupán hangzásbeli és formai változatosságot célzó belső szólamszámcsökkentés a XVI. századra —nem utolsó sorban Josquin művei nyomán— önálló tételalkotó eszközzé vált. A szövegi tagolás követésének igényével a kétszólamú részek egyre terjedelmesebbek lettek, s a század végére adott esetben egy-egy hosszabb négszólamú misetétel nagy részét már ilyenek teszik ki. Ugyanebbe a csoportba tartoznak a több szólamban végigírt tételeken belül található, elrejtett szólampárok is. A frázistípusok kialakulását segíti a teljes zenei szöveget átjáró imitációs technika, amely a hasonló, de nem azonos alakzatok többszöröződését eredményezheti.

A tervezett munkafolyamat szerint, amelyet a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszakának mesterképzésben részt vevői hallgatói a 2011/2012-es évben csoportmunkaként elkezdtek, első lépésként olyan szerző (Clemens non Papa) művei kerülnek a vizsgálódás fókuszába, akinek tételeiben a kompozíciós eszközök használata már első látásra is erős zártságról tanúskodik. A következőkben hasonló nagyságrendű életművel rendelkező XVI. századi kortársak alkotásainak vizsgálata következik, s az eredmények összevetése mutatja majd meg, hogy a különböző motívumokat tartalmazó katalóguscédulák milyen típusoknak milyen változatait hozzák elénk. Munkánk előfeltevéseken alapul: ha a hangzó zene lejegyzett formájának elemeit a beszélt nyelv leírt alakjának alkotórészeivel vetjük össze, és a betűt a kottajellel, a szót pedig a motívummal állítjuk párhuzamba, elegendő mennyiségű partitúra elemzése révén reményeink szerint megalkotható, vagy legalább körvonalazható a reneszánsz vokálpolyfónia egy jól behatárolt területének szótára.